

Dyplomacja II Rzeczypospolitej wobec dekompozycji systemu wersalskiego

Polska zawdzięczała swój powrót na mapę Europy korzystnym warunkom, które zapanowały na arenie międzynarodowej w wyniku rozstrzygnięcia Wielkiej Wojny. Odrodzona po 123 latach niewoli Rzeczpospolita nie posiadała ustalonych granic terytorialnych i uwikłana była w konflikty graniczne praktycznie ze wszystkimi swoimi sąsiadami. Z tego względu szczególne znaczenie dla Polski posiadał system wersalski – nowy międzynarodowy ład oparty na traktatach pokojowych, których sygnatariuszami były z jednej strony państwa zwycięskie, a z drugiej każde z państw zwyciężonych.

Najważniejszym spośród wszystkich traktatów był układ podpisany 28 czerwca 1919 roku między sprzymierzonymi a Niemcami, które zostały uznane winnymi wywołania konfliktu światowego. Traktat ten był także bardzo ważny dla państwa polskiego, ponieważ ustalił jego granice z zachodnim sąsiadem. Na podstawie artykułu 87 Niemcy zostały zmuszone do uznania „zupełnej” niepodległości Polski i zrzekały się na jej korzyść wszelkich praw i tytułów do terytoriów, które znalazły się na mocy postanowień Traktatu Wersalskiego w granicach państwa polskiego. Utrzymanie w mocy i niezmiennej formie postanowień wersalskich stało się więc głównym celem polskiej polityki zagranicznej.

Głównym celem badawczym pracy jest przedstawienie dotychczas mało znanych lub marginalnie poruszanych w polskiej historiografii kwestii związanych z aktywnością polskiej dyplomacji zmierzającej do zahamowania niekorzystnych dla Polski działań, które wymierzone były w fundamentalne postanowienia systemu wersalskiego. Obrona integralności terytorialnej i suwerenności politycznej ściśle związana była z Traktatem Wersalskim, który obydwie te przymioty Polsce zapewniał. Politykę zmierzającą do ścisłego wykonywania postanowień wersalskich rozpoczął Konstanty Skirmunt, który układ pokojowy z Niemcami nazwał „kartą konstytucyjną” odrodzonego państwa polskiego. Linię polityczną Skirmunta kontynuowali następnie Aleksander Skrzyński oraz August Zaleski – który pomimo posiadanej przez Piłsudskiego niepodzielnej władzy – potrafił zachować w kierowanej przez siebie dyplomacji pewną samodzielność, dzięki której mógł nawiązywać do kierunku polityki swych poprzedników.

Praca podzielona została na cztery rozdziały. Pierwszy pt. „Kształtowanie się nowego ładu europejskiego” składa się z dwóch części. W pierwszej przedstawione zostały zmagania zwycięskich mocarstw, które doprowadziły do ustalenia głównych ram nowego systemu międzynarodowego, na którym miały być oparte stosunki międzypaństwowe w powojennej Europie. Najważniejszy i wzorcowy traktat pokoju z Niemcami został opracowany w czasie paryskiej konferencji pokojowej i zawierał fundamentalne zasady powojennego porządku. Opis i charakterystyka obrad paryskich jest więc głównym przedmiotem rozważań tej części pracy. W drugiej części opisana została sytuacja, w jakiej znajdowało się odrodzone państwo polskie w przeddzień Wersalu i jej wpływ na pozycję Polski w czasie obrad paryskich. Przedstawione zostały próby dojścia do kompromisu przez sprawującego władzę w kraju Piłsudskiego (w stosunku do którego mocarstwa zachodnie – wobec jego powiązań z państwami centralnymi – były niechętne) i znajdującego się w centrum światowych obrad Dmowskiego (i jego Komitet Narodowy Polski, który posiadał pełne poparcie gospodarza konferencji). Działania, które podejmowali Dmowski i reprezentujący rząd warszawski Paderewski, były pierwszymi poważnymi krokami dyplomatycznymi na arenie międzynarodowej, które miały zapewnić odrodzonej Polsce kształt terytorialny w myśl koncepcji dwóch głównych ideologów, Dmowskiego i Piłsudskiego. Ten drugi, przebywając w kraju i sprawując władzę nad wojskiem, prowadził własną politykę w odniesieniu do ziem byłego cesarstwa rosyjskiego, co także nie pozostało bez wpływu na ostateczne decyzje „Wielkiej Trójki” oraz na wizerunek Polski w trakcie obrad.

Rozdział drugi – „Narodziny systemu lokarneńskiego” – składa się z trzech podrozdziałów. W pierwszym scharakteryzowany został proces krystalizowania się bloku państw rewizjonistycznych, które sprzeciwiały się warunkom układów pokojowych, na których został stworzony ład wersalski i już na etapie jego powstawania rozpoczęły działania zmierzające do jego obalenia. Najwięcej miejsca poświęcono współpracy niemiecko-sowieckiej, której symbolem stało się Rapallo. Wspólnym celem obydwu sąsiadów-zaborców było zniszczenie wrogiego systemu międzynarodowego, którego symbolem była Polska. Odzyskanie ziem utraconych na rzecz odrodzonego państwa polskiego było głównym spoiwem łączącym obydwie państwa.

W drugim podrozdziale opisano stosunek zwycięskich mocarstw do wykonywania przez Niemcy zobowiązań wyływających z traktatu pokojowego, które były francusko-brytyjskim kompromisem. Bardzo szybko okazało się, że jeszcze większe rozbieżności między sprzymierzonymi zaczęły występować w sytuacji, kiedy politycy Niemiec celowo unikali wypełniania warunków traktatu. W takich okolicznościach ujawnił

się podstawowy czynnik wpływający bezpośrednio na kruchość nowego porządku europejskiego. Punktem kulminacyjnym stała się okupacja Ruhry, która przyniosła załamanie polityki francuskiej i podporządkowanie się jej linii politycznej Londynu przychylnie nastawionego do niemieckich postulatów rewizjonistycznych. W tym momencie do polityki europejskiej włączyły się Stany Zjednoczone, u których mocarstwa zachodnie były zadłużone. W rezultacie Niemcy uzyskały od tego państwa i Wielkiej Brytanii kredyty, ale przede wszystkim nowe, korzystne warunki spłat reparacji. Były to pierwsze poważne modyfikacje warunków traktatu pokojowego zawartego z Niemcami, które pozbawiły Francję możliwości kontrolowania spłat reparacji przez Rzeszę zgodnie z uprawnieniami komisji odszkodowań.

W rezultacie podporządkowania się Paryża polityce brytyjskiej rozpoczął się okres złudnej współpracy mocarstw zachodnich z Rzeszą, który doprowadził do przekształcenia systemu wersalskiego w lokarneński, który podważył najważniejszą zasadę Traktatu Wersalskiego, jaką była gwarancja nienaruszalności granic w nim zawartych. Przebieg rokowań o zachodni pakt bezpieczeństwa i obrad mocarstw na konferencji w Locarno zakończonych parafowaniem protokołu końcowego zostały omówione w podrozdziale trzecim.

Rozdział trzeci zatytułowany „Dyplomacja II RP wobec systemu lokarneńskiego” został podzielony na trzy części. W części pierwszej przedstawiono proces kształtowania się głównych i fundamentalnych zasad polskiej polityki zagranicznej, a także to, jak realizowane one były w praktyce. Pierwszym ministrem, który publicznie ogłosił, że głównym celem polskiej polityki zagranicznej jest utrzymanie *status quo* zgodnie z warunkami Traktatu Wersalskiego, był Konstanty Skirmunt. Kierując polską dyplomacją, starał się robić to w sposób samodzielny, wyzwalając się spod władzy Piłsudskiego, który do tej pory miał całkowity wpływ na poczynania kolejnych ministrów spraw zagranicznych. Pierwszym poważnym sprawdzianem polskich dyplomatów i ich umiejętności obrony ładu wersalskiego gwarantującego Polsce bezpieczeństwo była konferencja w Genui, dlatego działaniom polskiego ministra w tym okresie poświęcono szczególnie dużo uwagi. Następnie scharakteryzowane zostały krótkie okresy kierowania polską dyplomacją przez kolejnych ministrów: Gabriela Narutowicza, Aleksandra Skrzyńskiego oraz reprezentujących narodową demokrację: Mariana Seydę, Romana Dmowskiego, Maurycego Zamoyskiego.

Druga część rozdziału poświęcona została niekorzystnym dla Polski wypadkom, które zaczęły dziać się na arenie międzynarodowej w następstwie konferencji londyńskiej i wprowadzenia planu Dawesa. W rezultacie zaistnienia korzystnej dla Niemiec koniunktury

na stanowisko ministra spraw zagranicznych powołany został Aleksander Skrzyński, który miał przywrócić stabilną pozycję państwa i zahamować niekorzystne zmiany traktatowe. Punktem kulminacyjnym tej rozgrywki były poczynania polskiej dyplomacji podejmowane w czasie rozmów o zachodni pakt bezpieczeństwa, a także w czasie ich finalizacji na konferencji lokarneńskiej. Ich celem było powstrzymanie zróżnicowania gwarancji w Europie Zachodniej i Wschodniej, co ostatecznie się nie udało. W rezultacie ustalenia ładu wersalskiego zostały poważnie zmodyfikowane na niekorzyść Polski, której granica z Niemcami była do tej pory nienaruszalna.

W trzeciej części zrekonstruowane zostały zabiegi dyplomacji II Rzeczypospolitej zmierzające do powstrzymania dalszych decyzji mocarstw, które naruszały porządek wersalski i uwalniały państwo niemieckie od kolejnych uciążliwych ograniczeń traktatowych. Linię polityki prowadzoną przez Skrzyńskiego kontynuował, chociaż w zmienionych warunkach wewnętrznych, August Zaleski, który – podobnie jak jego poprzednik – bezpieczeństwo Polski wiązał z nienaruszalnością traktatów pokojowych, systemem zbiorowego bezpieczeństwa i Ligą Narodów. Oprócz podejmowania działań zmierzających do powstrzymania polityki ustępstw mocarstw, na co wpływ dyplomacji polskiej był jednak znikomy, Zaleski rozpoczął walkę o wzmocnienie osłabionej na skutek porozumień lokarneńskich pozycji Polski. Charakteryzowała się ona m. in. podjęciem starań o uzyskanie wraz z Niemcami stałego miejsca w Radzie Ligi Narodów oraz odnowieniem sojuszu polsko-rumuńskiego, którego zakres gwarancji granic został rozciągnięty. W tym okresie nastąpiła zasadnicza dekompozycja systemu wersalskiego.

Rozdział czwarty, czyli „Ostatni etap dekompozycji ładu wersalsko-lokarneńskiego”, został podzielony na dwa podrozdziały. W podrozdziale pierwszym ukazano rozkład pozostałych jeszcze w mocy, choć w większości nierespektowanych już w okresie republiki weimarskiej, postanowień Traktatu Wersalskiego. Do jednostronnego wypowiedzania kolejnych zobowiązań traktatowych zachęcała Hitlera bierność i niemoc mocarstw zachodnich. Rozpoczęcie niepohamowanych zbrojeń pozwoliło nazistom na przebudowanie kształtu Europy i zniszczenie granic ustalonych w traktatach pokojowych.

Podrozdział drugi ukazuje działania Polski podejmowane na arenie międzynarodowej pod całkowitym kierownictwem Józefa Piłsudskiego, którego koncepcje realizował Józef Beck. Polityka zachowania równych odległości od Berlina i Moskwy była nadrzędnym celem, który miał zapewnić Polsce pokój i bezpieczeństwo. Uregulowanie wzajemnych stosunków z sąsiadami, a także zdecydowanie większa niż dotychczas samodzielność w podejmowaniu decyzji związanych z polityką międzynarodową miały pomóc Polsce utrzymać polityczne

status quo. Dobre relacje z Niemcami miały gwarantować bezpieczeństwo od strony zachodniego sąsiada i pozwolić na utrzymanie granic ustalonych w Traktacie Wersalskim. Głównym celem tego podrozdziału było więc przedstawienie motywów, jakimi kierował się Beck w swojej polityce bierności np.: gdy Hitler wypowiadał kolejne artykuły traktatu pokojowego, czy kiedy doszło do remilitaryzacji Nadrenii, a on składał nieszczerze i wykrętne zobowiązania wobec Francji. Największe kontrowersje wywołały jednak działania, które Beck podjął wykorzystując Anschluss Austrii i aneksję Sudet. Polityka mocarstwowa prowadzona przez ostatniego ministra spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej i jej osiągnięcia okazały się krótkotrwałe. Polska, która dążyła do unicestwienia Czechosłowacji i wykorzystywała jej trudne położenie dla odzyskania Śląska Cieszyńskiego w bardzo krótkim czasie podzieliła jej los.

Cel badawczy pracy, a więc przedstawienie stanowiska i konkretnych działań polskiej dyplomacji wobec dekompozycji systemu wersalskiego, zrealizowany został w trzecim rozdziale pracy, przede wszystkim w drugim i trzecim podrozdziale. Działalność polskiej dyplomacji została zrekonstruowana na podstawie dokumentów polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, centrali oraz placówek zagranicznych znajdujących się w Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Najważniejszymi zespołami były: Ministerstwo Spraw Zagranicznych w Warszawie, Ambasada RP w Londynie, Ambasada RP w Berlinie, Ambasada RP w Paryżu, Delegacja RP przy Lidze Narodów w Genewie. Najważniejsze w odtworzeniu koncepcji i celów, do jakich zmierzała Polska w polityce międzynarodowej, okazały się wszelkiego rodzaju dokumenty archiwalne, takie jak: memoranda, instrukcje, depeche, telegramy, telefonogramy oraz elaboraty, powstające w polskim Ministerstwie Spraw Zagranicznych, jego wydziałach i referatach, a także raporty i opracowania dyplomatów polskich pracujących w głównych stolicach europejskich: Londynie, Paryżu i Berlinie.

Całość pracy zamyka bibliografia poprzedzona zakończeniem, w którym podsumowano działalność polskiej dyplomacji wobec dekompozycji systemu wersalskiego.

Adrian Kasowski